

KAZAN ÜNİVERSİTESİNDE TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI-I (BOLŞEVİK İHTİLÂLINE KADAR)

PAŞA YAVUZARSLAN*

Özet

Bu yazıda, 1804 yılında kurulan Kazan Üniversitesindeki Doğu Dilleri araştırmalarının tarihi, Bolşevik İhtilâline kadar konu edilmiştir. Özellikle XIX. yüzyıl ile XX. yüzyıl arasında geliştirmiş oldukları metotla dünyadaki Türk dili araştırmalarında bir ekol hâline gelen Kazan Türkolojisinin kuruluşu, burada çalışan dünyaca ünlü Türkologlardan Kazem-Bek, İl'minskiy, Katanov, Berezin gibi bilim adamlarının çalışmaları değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kazan Üniversitesi, Kazan Türkolojisi, Tatar dili, Kazan Türkologları, Rusya'da Türkoloji çalışmaları.

Abstract

In this article, the history of the research of Eastern languages of the University of Kazan which was established in 1804 in Russia has been evaluated till the period of Bolshevik revolution. Specially during the period of XIX. century to XX. century, the establishment of the department of Turkish language which became the school of thought for research of the language and the research work of famous Turkish language experts (Turcolog) like Kazem-Bek, Il'minsky, Katanov, Berezin has been evaluated.

Keywords: University of Kazan, Turkish Language studies in Kazan, Tatar language, Turkish language experts (Turcolog), work on Turkish language in Russia.

Rus çarı Aleksandr-I'in imzasıyla 5 Kasım 1804¹ tarihinde kurulan Kazan Üniversitesi hem tarihî geçmişiyle hem de ilmî hizmetleriyle kurulduğu çağda adını bilim dünyasına duyurabilmiştir. XIX. yüzyılın ortalarında Kazan Üniversitesinde açılan Doğu Dilleri Araştırmaları (Vostokovedeniye) kısa zamanda doğu dilleri konusunda pek çok çalışma ortaya koymuştur.² Doğu dilleri öğretiminin yanı sıra üniversitede bu halkların kültürleri ve tarihleri de okutulmaya başlanmıştır. Buradan yetişen tercümanlar ve idareciler Rusya'nın doğusunda yer alan halkları yönetmede önemli görevler üstlenmişlerdir.

Kazan Üniversitesi Türkolojisinin tarihî gelişimini iki döneme ayırabiliriz. Birinci dönem Bolşevik İhtilâline kadar olan zaman dilimidir ki, yazıda bu dönem konu edilecektir. İkinci dönem ise Sovyetler Birliği zamanıdır. Birinci dönemde 1855'te Doğu Dilleri Araştırmalarının St.Petersburg'a taşınmasıyla Türkoloji duraklama yaşasa da, ünlü

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

1 Kononov tarafından kuruluş tarihi 14 Şubat 1805 olarak belirtilmektedir. A.N. Kononov, *İstoriya İzuçeniya Tyurkskix yazıtkov v Rossii*, Leningrad "Nauka" 1982, s.142.; M. Z. Zakiyev, D. G. Tumaşeva tarafından kuruluş tarihi 5 Kasım 1804 olarak belirtilmektedir. "Rol' Kazanskogo Universiteta v Razvitiı Tyurkologii", *Problemi Tyurkologii i İstorii Vostokovedeniya*, İzdatel'stvo Kazanskogo Universiteta 1964, s.9.

2 *Oçerki İstorii Kazanskogo Universiteta K-200-letiyu Kazanskogo Universiteta*, İzdatel'stvo Kazanskogo Universiteta 2002, s.67. [Bundan sonraki dipnotlarda "OİKU 2002" kısaltmasıyla gönderme yapılacaktır.]

Türkolog N.F. Katanov'un gayretleriyle 1922 yılına kadar varlığını devam ettirebilmiştir. 5 Kasım 1804 tarihinde üniversite kurulur kurulmaz Doğu dillerini (kendi kendine) öğrenme bölümü açılır ve bölümde Arap, Fars, ve İbranî dilleri ile Suriye Araplarının lehçesi yer alır. 1769 yılından beri gimnaziya (gimnazyum)larda okutulmakta olan Tatarca ise, 1811 yılında Kazan Üniversitesinin Doğu Dilleri Bölümünde okutulan dillerden olur.³

Kazan Üniversitesindeki Türkoloji çalışmalarına geçmeden önce, bu üniversitede Doğu Dilleri Araştırmaları (Vostokovedeniye)nin nasıl kurulduğuna bir göz atmak gerekir.

1828 yılı sonu ile 1829 yılının başlarında N. İ. Lobaçevskiy⁴'nin inisiyatifiyle Kazan Üniversitesinde Doğu Dilleri kadrosu oluşturulmaya başlanır. Bu sebeple Doğu dilleri Arapça-Farsça ve Türkçe-Tatarca olmak üzere iki bölüme ayrılır.⁵ 1804 yılında Kazan Üniversitesinin kurulması sırasında Tatar dili okutulmasına da izin alınmış ve Tatar dili okutmanı da Sagit Halfin⁶'in torunu İ. İ. Halfin⁷ (1778-1829) olmuştur.⁸ Bunun gibi Arap dili ve diğer Doğu dilleri eğitiminin temelini de ilk defa İ. İ. Halfin atmıştır.⁹ 1829 yılında İ. İ. Halfin'nin ölümünden sonra Türkçe-Tatarca Bölümü başkanlığına M. Kazem-Bek getirilirken, Arapça-Farsça Bölümü başkanlığına da Alman asıllı F. İ. Erdman¹⁰

3 Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.9.

4 **Lobaçevskiy, Nikolay İvanoviç**: (1792-1856) Çok ünlü Rus matematikçisi ve materyalist düşünürdür. 1827-1846 yılları arasında Kazan Üniversitesi rektörü olarak görev yapmıştır. *Entsiklopedičeskiy Slovar'* (Энциклопедический Словарь), 2. Tom., Moskva 1954., s.275b.

5 Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.9.

6 **Sagit Halfin**: (?-1785 (?)). Kazan Tatarlarındandır. 1769 yılında Katerina-II'nin emriyle Kazan gimnazyumunda tercümanlar yetiştirmek üzere Tatarca dersler okutmuştur. Onun gimnazyumdaki Tatarca dersleri daha sonra, oğlu İshak ve torunu İbrahim Halfin tarafından devam ettirilmiştir. İlk olarak Halfin tarafından Tatar dilini öğrenmek için Rus dilinde *Azbuka Tatarskogo Yazıka* adlı eser kaleme alınmıştır. Rusçadan Tatarcaya (1785) iki ciltlik el yazısı hâlinde bir sözlüğü bulunmaktadır." *Biobibliografiçeskiy Slovar' Oteçestvennix Turkologov* [Биобиблиографический Словарь Отечественных Туркологов Дооктябрьский Период], Moskva 1974, s.282. [Bundan sonraki göndermelerde "BSOT" kısaltmasıyla yer alacaktır.]

7 **İbragim İsayeviç (İshakoviç) Halfin**: "(1778-13.1.1829) Kazan'da doğmuştur. Sagit Halfin'in torunu ve İshak Halfin'in ise oğludur. Müslümanların eğitiminde önemli bir yer almıştır. 1880 yılından başlayarak ölümüne kadar babası gibi Birinci Tatar Gimnazyumunda Tatarca öğretimini devam ettirmiştir. Daha sonra Kazan Üniversitesinin açılmasıyla burada Tatarca derslerini Doğu Dilleri Araştırmaları başkanı olan X.D. Fren'in de isteğiyle sürdürmüştür." BSOT 1974, s.281. "İbrahim Halfin'in "Çiçek aşısı" üzerine 1811 ve 1813'te Rusçadan tercüme iki eseri ve 1820'de basılmış tıbbî yardımla ilgili bir tercüme eseri daha vardır." Ahmet Temir, *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri Hayatı-İlmî Kişiliği-Eserleri*, TDK, Ankara, 1991, s.13.

Aynı aileden bir başka kişi ise, **İshak (Sagitoviç) Halfin**: (?-1800(?)). Kazan'da doğmuştur, Sagit Halfin'in oğludur. Birinci Kazan Gimnazyumunda 1785-1800 yılları arasında Tatarca öğretmenliği yapmıştır." BSOT 1974, s.282. "II. Katerina devrine ait 1775 ve 1782 tarihli iki ciltlik kanunlar mecmuası, İ. Halfin tarafından Türkçeye çevrilerek 1785'te Petersburg'da Şnor matbaasında basılmıştır." Ahmet Temir 1991, s.13.

8 1809 yılında *Arapça Okuma Kurallarıyla Tatar Dili Grameri ve Alfabeti* ve 1822 yılında *Cengizhan ve Akşak Timur'un Hayatı* adlı Tatarca antolojiyi bastırmıştır. *Kazanskiy Universitet 1804-1979 Oçerki İstorii, İzdatel'stvo Kazanskogo Universiteta* 1979, s.69. [Bundan sonraki göndermelerde "KU1804-1979" kısaltmasıyla verilecektir.]

9 OİKU 2002, s.68.

10 **F.İ. Erdman**: (1793-1863) Kazan Üniversitesinde Arap dili profesörü olarak görev yapmıştır. BSOT 1974, s.88, 89, 124.

atanır. Bu bölümlerin yanı sıra Lobaçevskiy'nin inisiyatifinde 1833 yılında Avrupa'da da ilki teşkil eden Moğolca Bölümü Kazan Üniversitesinde kurulur ve başkanlığını da O. M. Kovalevskiy yürütür.¹¹ Daha sonraları Doğu Dilleri Araştırmaları (Vostokovedeniye)nin bünyesinde Çince, Ermenice ve Sanskritçe bölümleri de açılır. Tibetçe ve İbranicenin de bu bölümlere eklenmesiyle Kazan Üniversitesinde Doğu Dilleri Enstitüsü açma düşüncesi gündeme gelir.

Bu dönem içerisinde Kazan Üniversitesinin öğretim elemanları tarafından Doğu dillerini öğretmek için son derece mükemmel kitaplar ve kılavuzlar hazırlanır. Bu ilmî çalışmalarla Oryantalizm dünyasında Kazan Üniversitesi XIX. yüzyılın ortalarında büyük bir merkez hâline gelir.¹² Bu üniversitedeki Sanskritçe çalışmaları kısa sürede çok büyük mesafeler kateder, özellikle bu ölü dil üzerine etimoloji, sentaks, tekstoloji ve arkeoloji alanlarında son derece bilimsel yayınlar ortaya konulur. Bu bilimsel gelişmeler sonucunda Lobaçevskiy'nin imzasıyla Sanskritçe dersi, Moğolca, Tatarca ve Çince okuyanlar için zorunlu ders hâline getirilir.¹³ Böylece XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kazan Üniversitesinde yaklaşık 10 Doğu dili okutulmuş olur. Bu bölümlerde hazırlanan ders kitapları ve ilmî çalışmalarla Kazan Üniversitesi, Doğu Dilleri Araştırmaları (Vostokovedeniye) alanında Rusya'da benzeri olmayan bir araştırma merkezi hâline gelir.¹⁴

Kazan Üniversitesinde ilk Türkoloji çalışmaları, mensup olduğu milletin kültürünü araştırmayı, kendilerine amaç edinen Halfin'ler tarafından gerçekleştirilmiştir. 26 Temmuz 1812 tarihinde gimnaziya (gimnazyum)dan üniversiteye gelen Halfin aynı zamanda gimnaziya (gimnazyum)daki çalışmalarına da devam etmiştir. 60 yılı aşkın üniversitede ve gimnaziya (gimnazyum)da Doğu dilleri öğreten Halfin'ler kendi halkının tarihini, dilini ve kültürünü ortaya koymak için bilimsel araştırmalar yaparken Doğu dilleri öğretimi metodunu da oluşturmuşlardır. 13 Ocak 1829 tarihinde İ. Halfin'in ölümüyle yerine A. Kazem-Bek¹⁵ atanır. A. Kazem-Bek Arapça-Farsça bölümünü yönetirken asistanı İ. N. Berezin¹⁶ de Türkçe-Tatarca Bölümünü, Doğu dilleri araştırmaları kadrosu

11 OİKU 2002, s.68.

12 OİKU 2002, s.68.

13 OİKU 2002, s.68.

14 Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.10.

15 **Kazem-Bek, Aleksandr Kasimoviç**; (22.7.1802-27.11.1870) Azerbaycanlıdır. Hristiyanlık dinine geçinceye kadar Mirza Muhammed Ali olarak tanınmaktadır. Babası Derbend'de 1807-1820 tarihleri arasında şeyhülislâmlık yapmıştır. Ailesinde ana dili olan Türk dilini ve Farsçayı öğrenmiştir. 31.10. 1826 tarihinde Kazan Üniversitesinde Doğu dilleri okutmanı olarak çalışmaya başlamıştır." BSOT 1974, s.175-178. Ayrıca daha geniş bilgi için bakınız. Kâzım Beğ, Mirza (Aleksandr Kasimoviç) Prof.Dr. Hasan Eren, *Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar*, TDK, Ankara, 1998, s.188-190.; Ahmet Temir 1991, s.9.; Anatolij Yudakin,*Uralo-Altajskoe (Turko-Mongol'skoe) Yazıkoznaniye: Entsiklopediya*, Moskva 2001, s.226-227. [толий Юлакин, *Урало-Алтайское (Турко-Монгольское) Языкознание: Энциклопедия*].

16 **Berezin, İl'ya Nikolayeviç**; (19.7.1818-22.3.1896) Güney Kamsk'ta doğmuştur. İlk eğitimini Ekaterinburg'da almıştır. Permsk'te gimnazyumu tamamladıktan sonra Kazan Üniversitesine 13.9.1834 tarihinde kaydolmuştur. Burada görev yapmakta olan ünlü Arabist F. İ. Erdman ve Türkolog A.K. Kazem-Bek hocası olmuştur. Kazan Üniversitesini 16.6.1837 tarihinde tamamlayınca asistanlık bursuyla üniversiteye intisap etmiştir. 1842-1845 yılları arasında İran, Mezopotamya, Suriye, Mısır, İstanbul ve Kırım gibi doğu ülkelerine ilmî seyahatler yapmıştır. Berezin'in Doğu halklarının kültürü, tarihi, arkeolojisi ve filolojisi üzerine çok değerli çalışmaları vardır. BSOT 1974, s.123-126.s. bkz. Ahmet Temir 1991, s.10.; Anatolij Yudakin, 2001, s.73-74.

S.Petersburg'a taşınıncaya kadar yönetir.¹⁷

Kazan Üniversitesinde ilk Türkoloji çalışmaları, Tatarcayla başlamış ve daha çok konuşma diline ağırlık verilerek tercüman yetiştirmeye gayret edilmiştir. Kazan Üniversitesi Türkologları, Rus Türkolojisinin pratiğe verdiği ağırlıkla Alman ve Fransız Türkologlardan farklı olduklarını şu şekilde ifade etmişlerdir: "Rusya'ya Doğu dillerini Almanya ve Fransa'daki oryantalistler gibi konuşamayan ve yazamayan kişiler gerekmez, Rusya'ya bu dilleri konuşabilecek oryantalistler gerekir."¹⁸

Halfin Tatarca'yı, İslam kültürünü öğrenmede ve öğretmede anahtar olarak sayar, o Tatarlara kendi kültürlerini öğrenmeleri için gimnaziya (gimnazyum)lara ve üniversiteye girmelerini tavsiye eder. Yaşlı Halfin'in 1820-1829 yılları arasında Tatarlardan, Kırgızlardan, Başkurtlardan, Kalmuklardan, Mişerlerden ve Buryatlardan pek çok öğrencisi olmuştur. Halfin Kazan Üniversitesinin matbaasında ders malzemeleri bastırmıştır ki bunlar arasında Tatarca Antoloji *Cengizhan ve Aksak Timur'un Hayatı* önemli bir tarihî kaynak niteliğindedir.¹⁹

Halfin'den sonra Kazan Türkolojisinde en önemli yeri A. K. Kazem-Bek alır. 1928'den 1940'a kadar Kazan'da çalışan Kazem-Bek'in Kazan Doğu Dilleri ekolüne çok büyük etkisi olmuştur.²⁰ Hayatı boyunca yapmış olduğu çalışmalarla Rusya ve Doğu halklarının eserlerini inceleyip ortaya koyan önemli bir Türkologdur. Onun çalışmaları arasında *Kırım Hanlarından Seyid-Rıza'nın Tarihi* çok önemlidir ve bu eserin başlığında N. İ. Lobaçevskiy'nin büyük katkısı olmuştur. Bunun yanı sıra çalışmaları arasında yer alan Kafkas tarihine ait *Derbent-nâme* de tarih alanında önemli bir yere sahiptir.

Batı Avrupa'da Doğu Dilleri dergilerinde, Rusça olarak ilk defa Kazım Bek'in çalışmalarına yer verilmiştir. Onun adı Alman, İngiliz ve Fransız ansiklopedilerinde yer almıştır. İngiltere'de Kazım Bek'in ilk çalışması 1829 yılında basılır ve çok kısa zamanda her tarafa yayılan bu çalışması, Tatar dilinin gramatikal yapısı ile diğer Türkî diller arasındaki bağlantıyı işler²¹. Kazım Bek'in "Grameri", Petersburg Üniversitesinin Demidov ödülüne lâyık görülür. Kazem-Bek bu çalışmalarıyla, Rusya, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki pek çok ünlü bilim adamının yer aldığı cemiyetlere üye olarak seçilir.²²

Kazem-Bek'ten sonra öğrencisi ve asistanı olan İ. N. Berezin Doğu Dilleri Araştırmaları (Vostokovedeniye)ni yönetmeye başlar. Berezin 1845 yılında Petersburg'daki kütüphanelerde bulunan Türkçe-Tatarca el yazmalarını tasnif edip tavsif etmiştir. Bunların yanı sıra, Rusya'da ilk defa "Doğu Halkları Tarihi Kütüphanesi"ni kuran da İ. N. Berezin'dir. Öğrencileriyle Doğu dillerinin konuşulduğu ülkelere (İran-Suriye-Filistin-Mi-

17 Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.10.

18 OİKU 2002, s.69-70.

19 OİKU 2002, s.70.

20 OİKU 2002, s.70.

21 Kazım Bek'in bu grameri, Dr. Julius Theodor Zenker tarafından Almancaya *Allgemeine Grammatik der Türkisch-Tatarischen Sprache von Mirza A. Kasem-Beg*, Leipzig 1848, 272+7s. adı ile çevrilmiş olup, bu tercümenin bir nüshası A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesinde T.427.1 M 569 numarada kayıtlıdır.

22 OİKU 2002, s.71.

sır vb.) ilk ilmî seyahati gerçekleştirendir. Bu seyahatle ilgili raporu 1847 yılında yayımlanmıştır.²³

Kazan Üniversitesinde Doğu Dilleri Araştırmaları (Vostokovedeniye) ve buna bağlı olarak Türkoloji önemli gelişimini, 1846-1855 yıllarında –ki bu dönem Lobaçevskiy'nin rektörlük görevinin sona erdiği ve üniversitedeki basım işlerini yönettiği yıllara tekabül eder- Lobaçevskiy'nin gayretleriyle sağlamıştır. Lobaçevskiy'in rektörlük yaptığı dönemde, Doğu dilleri alanında ilmî kadroların hazırlanması ve bilimsel araştırmaların gerçekleştirilmesinde önemli bir mesafe katedilmiştir.²⁴

Lobaçovskiy Kazan Üniversitesi rektörlüğüne atanınca, bu üniversitede bir Doğu dili bölümünün yeterli olmadığını belirtir ve onun teklifiyle 1828 yılında bu bölüm, Arapça-Farsça ve Türkçe-Tatarca olmak üzere ikiye ayrılır. Ayrıca Moğolca bölümünün açılması hazırlıklarına da başlanır ve yetişmek üzere iki uzman Buryat-Mongol ve Zabaykal'e Moğolca'yı öğrenmek üzere gönderilir. Lobaçevskiy bunların eğitimlerini titizlikle takip eder. Bu hazırlık çalışmalarının sonucunda 1833 yılında Avrupa'da da ilki teşkil eden Moğolca bölümü Kazan'da açılmış olur. Bu bölümlere ilâveten 1837 yılında Rusya'da ilk olarak Çince bölümü Kazan Üniversitesinde açılır ve 1848 yılında da Ermenice ve Sanskritçe bölümleri bunlara eklenir. Bu altı bölüm Kazan Üniversitesinin ilim dünyasındaki gururu olur. Lobaçevskiy bu bölümlerin açılmasına yardım etmekle kalmaz öğretim plânlarının ve programlarının hazırlanması için de her türlü desteği sağlar.²⁵ Denilebilir ki, Kazan Üniversitesinde Doğu Dilleri Araştırmaları, Lobaçevskiy'nin özel gayretleriyle ve yardımlarıyla döneminde Avrupa'da ve dünyada ilk sırayı almıştır. 1833 yılında ilk defa Moğolca bölümünün bu üniversitede açılması, üniversiteyi Moğol araştırmalarının merkezi hâline getirmiştir. Moğolca bölümünü O. M. Kovalevskiy²⁶ yönetmiştir. A.B. Popov (1808-1880) ve Kovalevskiy'nin hizmetleriyle Moğolların dili, edebiyatı ve tarihi hakkında pek çok çalışma ortaya konulmuştur.²⁷

Kazan Üniversitesi bütün bu bölümler arasında en önemli başarılarını, Türkoloji alanında elde etmiştir. İ. İ. Halfin'in, Prof. A. K. Kazım-Bek'in ve İ. N. Berezin'in çalışmalarıyla, Kazan Türkolojisi dünyada önemli bir yere sahip olmuştur.²⁸ Kazan Üniversitesi özellikle beşerî bilimler alanında, en büyük gelişmeyi ve dünya bilim çevrelerindeki ününü, Doğu Bilimleriyle ve geliştirmiş olduğu Türkoloji ekolüyle kazanmıştır. Bu

23 N.A. Mazitova, *İzuçenie Blijnego i Srednego Vostoka v Kazanskom Universitete (Pervaya Polovina XIX. Veka)*, İzdatel'stvo Kazanskogo Universiteta 1972, s. 24-33.

24 KU 1804-1979, s.15.

25 KU 1804-1979, s.15.

26 J.M. Kovalevskiy: “(28.12.1800/09.01.1801) Polonyalıdır. Rusça ve Leh dili uzmanı olup, asıl ününü Moğollar ve Tibetliler üzerine yapmış olduğu çalışmalarla elde etmiştir. 1833 yılında profesör ve 1847 yılında Petersburg Akademisinin üyesi olmuştur. 1833-1860 yılları arasında Kazan Üniversitesinde profesör olarak çalışmıştır. “Moğolca-Rusça-Fransızca” üç dilli sözlüğün yazarı olup Demidov ödülünü almıştır.” Anatolij Yudakin 2001, s.254.

27 Kovalevskiy: *Крѣкая грамматика монгольскаго книжнаго языка 1835; Монгольская хрестоматия 2 Том. 1836-1837; Монгольско-руско-французский словарь (1844-1850); Опыт монгольской семантики; Сравнительная грамматика монголо-финская vb. KU 1804-1979, s.69.*

28 KU 1804-1979, s.70.

konuyla ilgili olarak, ünlü Fin-Ugor dil bilimcisi M. A. Castren²⁹ 1840'lı yıllarda şöyle demektedir: "Kazan Üniversitesi gibi dünyada Doğu dillerini öğreten başka bir üniversite yoktur."³⁰ Bütün bu zikredilenler sonucunda akla bir soru gelmektedir: Neden XIX. ve XX. yüzyıl Çarlık Rusya'sında Doğu dilleri ve Türkoloji bu denli önemli bir alan olmuştur? Şüphesiz Çarlık, kendi kolonizatör politikası doğrultusunda kullanmak üzere Doğu Dilleri alanında misyonerler ve memurlar hazırlamak üzere üniversiteleri kullanmaktaydı ve bunun kaynağı da doğal olarak Vostokovedeniye idi.³¹ Bu bölümlerde yetişen İl'minskiy, Malov, Aşmarin³² gibi misyonerlerin Türk halklarının tarihinde önemli rol oynamış olmaları bu sorunun cevabını vermektedir.

Kazan Üniversitesinin Doğu dilleri alanında ve Türkolojide elde ettiği başarıları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Gimnaziya (gimnazyum)larda ve üniversitede Doğu dilleri öğretimi sürecinde pek çok tecrübe ve birikim elde edilmiş ve daha sonra bu birikimlerin sayesinde Rusya'da Doğu dillerini öğretecek kadrolar oluşturulmuştur.

2. Yeni bölümlerin açılmasıyla Doğu ülkelerine pek çok ilmî seyahatler yapılmış ve bu ülkelerden doğu dillerinin edebiyatına, tarihine ve kültürüne ait pek çok el yazması toplanmıştır. Örnek olarak Vasil'ev³³ 1842 yılında Kazan'a 2737 cilt el yazması ve basma eser göndermiştir.

3. Kazan Üniversitesi Kütüphanesinin Doğu Dilleri Bölümü, XIX. yüzyıl ortalarında Avrupa'da en zengin Doğu dilleri koleksiyonuna sahip bir kütüphane olma özelliğini kazanmıştır. Bu kütüphanenin Doğu dilleri bölümünde, Arap, Çin, Fars, Moğol, Tibet, Mançur, Kalmık dilinden, Türkiye Türkçesinden, ve diğer dillerden pek çok yazma ve basma eser toplanmıştır.³⁴ Bunun yanı sıra yapılan ilmî gezilerde ve arkeolojik kazılarda Altın Ordu, İbranî, Sasanî, Müslüman, Çin, Ermeni ve Hint paraları bulunmuş ve bunlardan kütüphanede bir koleksiyon oluşturulmuştur.

4. 1800'lü yıllardan başlayarak başta gimnaziya (gimnazyum)ya bağlı ve daha sonra üniversiteye bağlanmış olan bir Asya Tipografyası (matbaası) -ki burada pek çok Osmanlı ve eski Türk yadigârı basılmıştır- Rus Üniversiteleri arasında ilk defa Kazan Üniversitesinde kurulmuştur. Bu matbaada kurulduğu ilk dönemde Arap dili hariç, Moğol, Kalmık, Tibet, Sanskrit harflerinde Doğu halklarının hazinelerini korumak üzere pek çok eski eser yeniden basılmıştır. Doğu dilleri alanında bütün ders kitapları ve gramerler bu matbaada neşredilmiştir.

5. Özellikle Tatar halkının tarihi ve dili hakkında bu matbaada pek çok kitap yayım-

29 Castren, **Matias Aleksanteri**: (Uleaborg 2.12. 1813- Helsingfors 7.5.1852) bk.: Hasan Eren 1998, s.126-130.

30 Kononov 1982, s.150-151.

31 KU 1804-1979, s.69.

32 **Aşmarin, Nikolay İvanoviç** (22.9.1870-26.8. 1933) Ünlü Çuvaş dili uzmanı ve Türkolog. bk.: BSOT 1974, s.111-113.; Hasan Eren 1998, 105-107.

33 **V.P. Vasil'ev**: (1818-1900) Kazan Üniversitesinde Sinoloji ve Mançur dili alanında uzman olup, Budizmle ilgili çok değerli çalışmaları bulunmaktadır. KU-1804-1979, s.70.

34 KU-1804-1979, s.71.

lanmıştır: M. İvanov³⁵ *Tatarca Gramer*, 1842, A. K. Kazım-Bek, *Türk-Tatar Dili Grameri*, 1839; ikinci baskı *Türk-Tatar Dilinin Ortak Grameri*, 1846; İ. N. Berezin, *Kazım Bek'in Gramerine Tamamlama*, 1846; Muhammed Gali Mahmudov³⁶, *Tatar Dilini Öğrenmek İçin Uygulamalı Rehber*, 1857; Salih-Can Kuklaşev³⁷, *Tatarca Antoloji*, 1859; Abdüş Vagapov³⁸, *Rusça-Tatarca Alfabe*, 1852; *Ruslar İçin Tatarca-Taturlar İçin Rusça*.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Kazan Üniversitesi sadece ilmî alanda değil, Türk halklarının maneviyatının gelişmesinde de önemli rol oynamıştır.³⁹

1842 yılında Doğu dilleri kadrosuna Ermenice ve Sanskritçe bölümlerinin eklenmiştir. 1843 yılında Doğu kaligrafisini okutmak üzere M. G. Mahmudov (1824-1891) üniversiteye davet edilmiş ve üniversite Doğu dilleri alanında kadrosunu tamamlamıştır. Bunun sonucunda Lobaçevskiy ve Üniversite Kurulu yukarıdaki bölümlere ek olarak açılmış olan Tibetçe ve İbranice bölümleriyle, Kazan Üniversitesinde 1843 yılında Doğu Dilleri Enstitüsü kurma projesini gündeme getirmişlerdir. Ancak bu proje gerçekleştirilmemiş ve Kazan Üniversitesi Doğu Dilleri Araştırmaları tam gelişip büyürken 1854 yılında Çar Hükûmetinin kararıyla Tatarca hariç, Kazan Üniversitesindeki bütün Doğu dilleri öğretimi sona erdirilmiştir. Kazan üniversitesindeki bütün ders malzemeleri de Petersburg Üniversitesine taşınmıştır.⁴⁰

Kazan Üniversitesinde Doğu Dilleri Araştırmaları (Vostokovedeniye)nin kapatılmasına rağmen, bu üniversitede 1860-80 yılları arasında iki bölüm faaliyetlerini devam ettirir. Bunlardan Arap dili bölümü 1868 yılında lağv edilir ve 1872 yılında da Türkçe-Tatarca bölümü kapatılır. Üniversitede sadece Doğu Dilleri disiplinlerinden Türkoloji önemli bir gelişme gösterir.⁴¹

35 İvanov, Martinian (Martem'yan) İvanoviç : (1812-?) İlk karşılaştırmalı Tatar dili gramerinin ve Tatarca antolojinin yazarıdır. 1831 yılında Orenburg Askerî Okulunu tamamladıktan sonra aynı okulda Tatarca dersleri okutmaya başlamıştır. 1832 yılında Kazan Üniversitesindeki sınavları başararak, gimnazyumda Tatarca ve Farsça derslerini okutma hakkını kazanmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız : BSOT 1974, s.168.

36 Maxmudov, Muxammed-Galey (Ali) (1824 (1820)-31.1.1891). Kazanlı olup zamanındaki meşhur Molla Haybullı Hazret medresesinde eğitim almıştır. Burada Arapça, Farsça ve Türkçeyi çok iyi öğrenmiştir. Kaligrafi sanatında büyük bir maharet elde ettiğinden Kazan Üniversitesinde Arapça, Farsça ve Türkçe-Tatarca kaligrafi derslerini okutmuştur. Kazan Üniversitesi ve Birinci Kazan Gimnazyumundaki görevine son verilince W. Radloff'un Kazan Okulları Semineri organizasyonuna katılmıştır. BSOT 1974, s.214.

37 Kuklaşev, Salih-can: (?-?) Tatar uyruklu olup, Bügülme'de doğduğu söylenmektedir. Askerî liseyi bitirdikten sonra, uzun süre tercüman olarak çalışmıştır. 1832 yılında Kazan Üniversitesi Tıp Fakültesinde öğrenci olmuştur. 1834 yılında aynı üniversitenin filolojisine kayıt yaptırmış ve 1836 yılında doktor adayı olarak bu filoloji fakültesini bitirmiştir. Bu tarihten itibaren çeşitli lise ve Kazak çocuk mekteplerinde Arapça ve Farsça öğretmenliği yapmıştır. BSOT 1974, s.201.

38 Vagapov (Vagabov), Abdüş Axtamoviç: (?-?). Tatar, 1835 yılında Birinci Kazan Gimnazyum'unu bitirdikten sonra, Kazan Askerî Okuluna Farsça ve Tatarca derslerini okutmak üzere öğretmen olarak atanmıştır. 1860-1865 yılları arasında Kazan Üniversitesi Fizik-Matematik Fakültesinde ders dinlemiş ve 1866 yılında Kazan Üniversitesinde Farsça, Arapça ve Tatarca sınavlarını başarıyla geçmiştir. Tatarların dili ve kültürü üzerine çok değerli çalışmaları bulunmaktadır. BSOT 1974, s.132-133.

39 Bu konuda bk. C.M. Mihaylova, *Kazanskiy Üniversitet v Duxovnoy Kul'ture Narodov Vostoka Rossii (XIX vek)*, İzdatel'stvo Kazanskogo Universiteta 1991, 360 s. [*Казанский Университет в Духовной Культуре Народов Востока России*.]

40 KU 1804-1979: 70.s.

41 V. V. Astaf'yev "Mejdu Dvux Universitetskix Ustavov: 1863-1883gg." *OİKU* 2002, s.93.

1854 yılında Doğu dilleri kadrosunun Petersburg Üniversitesine yerleştirilmesiyle, Kazan Üniversitesindeki güçlü Türkoloji kadrosu da bu üniversiteye taşınır ve Kazan Üniversitesindeki Türkoloji çalışmaları -tâ İlminskiy'e kadar- bir gerileme dönemine girer.⁴² Doğu dilleri kadrosunun Petersburg Üniversitesine taşınmasıyla Kazan Üniversitesinde, Türkolojideki ilk gelişmeler sona ermekle kalmaz, kısa bir süre bu üniversitede Doğu dilleri eğitimine de ara verilir. Ancak, Doğu dilleri kadrosunun Petersburg'a taşınmasıyla Türk halklarının etnografisini, folklorunu, tarihini ve kültür materyallerini öğrenme çabaları Kazan'da yok olmamış ve bu araştırmalar özel çabalarla devam ettirilmiştir.

Bu özel çabalar neticesinde, Kazan Üniversitesinde olmasa da Kazan'da Türkoloji çalışmaları önemli bir mesafe katetmiştir. Özellikle Rusya'nın kuzeyinde yaşayan Ural-İdil boyu Türkleri ile Sibiryâ bölgesinde yaşayan Türk halkları üzerine pek çok ilmî çalışma yapılmıştır. Bütün bu ilmî gayretler, Kazan Üniversitesinde yeniden Doğu Dilleri Araştırmaları (Vostokovedeniye)nin ve buna bağlı olarak özellikle Türkolojinin kurulmasını gündeme getirmiştir.⁴³ Doğu dillerinin Kazan Üniversitesinde açılmasını gerektiren bir başka etken ise, Rusya'daki siyasî gelişmeler olmuştur. Rusya'daki siyasî gelişmeler sonucunda hükûmet Doğu dilleri alanında tercümanlara ve misyonerlik yapabilecek kadrolara ihtiyaç duymuştur. Bu sebeple 1861-1862 öğretim yılında Kazan Üniversitesinde yeniden Arapça ve Türk-Tatar adıyla iki bölüm kurulmuştur. İlk öğretim üyeleri de İ. N. Xolmogorov ve N. İ. İl'minskiy⁴⁴ olmuştur. Bu tarihten sonra Kazan Üniversitesinde Türkoloji, ikinci bir gelişme süreci yaşamaya başlamıştır.⁴⁵

Rus misyoneri ve Türkologu olan N. İ. İl'minskiy'nin 1861'de Kazan Üniversitesinde Türk-Tatar dili öğretim üyeliğine atanmasıyla bu bölümde, Türk lehçeleri alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. İl'minskiy, bu yıllarda çalışma arkadaşlarıyla birlikte Çuvaşlar, Tatarlar ve Yakutlar için Rus alfabesine dayanan birtakım yazı sistemleri meydana getirmiştir.⁴⁶ Ancak bütün bu olumlu gelişmelerin yanında, üniversitenin kütüphanesinde bulunan Doğu dilleri bölümünün temel kısmı -ki pek çok yazma eser, para koleksiyonları içermekteydi- Petersburg Üniversitesine taşınmıştır. Bununla birlikte Kazan Üniversitesi çok değerli kitaplarını, el yazması eserlerini korumayı başarmıştır ki, hâlen Kazan Üniversitesinde bu koleksiyonlar gün ışığına çıkarılmayı beklemektedir.

Burada bir noktayı belirtelim ki, yeniden açılan Türk-Tatar bölümünün öğrencisi olmamış sadece 5 veya 7 kişi dersleri dinlemeye gelmiştir.⁴⁷ Bu bölümün ayakta kalmasını sağlayan, Hristiyanlıkla ilgili pek çok kitabı Tatarcaya ve diğer Türk lehçelerine tercüme eden misyoner İl'minskiy olmuştur. İl'minskiy Rusya'da yaşayan Türk halklarının Hristiyanlığa çekmek için Tatar ve diğer Türk halklarının yaşayan lehçelerine önem ver-

42 Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.12.

43 Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.13.

44 İl'minskiy, Nikolay İvanoviç: (23.4.1822-27.12.1891). Penz'de doğdu ve buradaki Ruhanî okulunu bitirmiştir. 1842-1846 yılları arasında Kazan İlahiyat Akademisini bitirdikten sonra burada Türk-Tatar dilleri okutmanı olarak görev yapmıştır. BSOT 1974, s.168-170.; Hasan Eren 1998, s.117-178.

45 Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.13.

46 Hasan Eren 1998, s.178.

47 Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.13.

miştir. İl'minskiy dil bilimi çalışmalarının yaşayan dillere temellendirilmesinin gerektiği üzerinde ısrarla durmuş ve bu alanda Kazakça, Kırgızca üzerine yapmış olduğu çalışmaları örnek teşkil etmiştir. İl'minskiy Kazan Üniversitesinde çalıştığı sürece sadece bilim adamı, misyoner değil aynı zamanda tecrübeli bir pedagoğ olmuştur. İl'minskiy bu çalışmalarını Türkolojinin gelişip büyümesinde çok büyük rol oynamıştır.

İl'minskiy 1872 yılında Kazan'da açılan öğretmen seminerlerine okutman olarak atandığından üniversitedeki görevinden ayrılmıştır. İl'minskiy'nin Kazan Üniversitesinden ayrılışıyla üniversitede yeniden Türk lehçeleri öğretimi kısa bir süre duraklamıştır.⁴⁸

Bu duraklamalardan sonra Kazan'da Türk lehçeleri alanında en önemli gelişme, XIX. yüzyılın sonlarında Kazan Üniversitesinde, karşılaştırmalı-tarihî dil bilimi alanında elde edilmiştir. Bu dil bilimi yönteminin dil incelemelerinde yaygınlaşması sonucunda, Rus bilim adamlarının Türk lehçelerine ilgisi artmıştır. Bu dönemde Kazan'daki Tatar, Başkurt ve Kırgız okullarının müfettişi olarak çalışan ünlü Türkolog W. Radloff⁴⁹'un yönetiminde Boduen de Kurtene⁵⁰, V. A. Bogoroditskiy⁵¹ ve N. V. Kruşevskiy⁵² Altay dilleri alanında araştırmalar yapmışlardır.⁵³

W.Radloff, Kazan'daki ilk yıllarında okulların idaresi ve ders kitaplarına varıncaya kadar pedagoji meseleleriyle uğraşmak zorunda kaldığından, ilmi araştırmalarını yayımlamak için fazla zaman bulamamıştır. Ancak gerek Türk-Tatar muhiti ile ve gerekse üniversite mensuplarıyla iş birliğinden geri kalmamıştır. Berlin'deki öğrencilik hayatından beri ilgi duyduğu fonetik ve gramer gibi linguistik konular üzerindeki çalışmalar onu yakından ilgilendirmiş ve o yıllarda Kazan Üniversitesinde göreve başlamış olan umumî linguistik profesörü Polonyalı Boduen de Kurtene (Baudouin de Courtenay) ile bu konularda birlikte çalışmak imkânını bulmuştur. Aralarındaki ilmi iş birliği ve şahsî dostluk, Radloff'un Kazan'dan ayrılmasından sonra da devam etmiştir.⁵⁴

1880 yılında Prof. Boduene de Kurtene'nin karşılaştırmalı-tarihî dil bilimi çalışmalarının pratik derslerini Radloff sürdürmüş ve bu amaçla Sibiryaya bölgesinde Türk dili ko-

48 Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.14.

49 **Wilhelm Radloff**: (1837-1918) Türk dilinde, Radloff'un çalışmalarını ve Türkoloji tarihindeki yerini konu eden en önemli çalışma, Ahmet Temir tarafından gerçekleştirilmiştir: *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri Hayatı-İlmî Kişiliği-Eserleri*, TDK, Ankara, 1991.

50 **İvan Aleksandroviç Boduen de Kurtene (Baudouin de Courtenay)**: (1845-1929). Polonyalı, umumî ve karşılaştırmalı dil bilgini. 1875-1883'te Kazan, 1883-1893'te Yuryev, 1893-1900'de Karaków, 1901-1913'te Petersburg üniversitelerinde profesör. 1897'de Petersburg İlimler Akademisi haberleşme üyesi. Ahmet Temir 1991, s.112.

51 **Bogoroditskiy, Vasiliy Alekseeviç**: (7.4.1857-23.12.1941) Ünlü Sovyet dil bilimcisi olup asıl çalışmaları, Rus dilinin fonetiği, grameri ve diyalektolojisi üzerinedir. Bunun yanı sıra Hint-Avrupa dilleri üzerine yapmış olduğu karşılaştırmalı-tarihî dil bilimi çalışmalarıyla ününü duyurmuştur. Kazan dil bilimi ekolünün temsilcilerindendir. 13.03.1887 yılında filoloji doktoru unvanını aldıktan sonra, Kazan Üniversitesinde profesör olarak çalışmıştır. Türkoloji alanındaki en önemli çalışması *Введение в Татарское Языкознание в Связи с Другими Тюркскими Языками*. Казань 1934. Anatoliy Yudakin 2001, s.89-93.; BSOT 1974, s.128-129.

52 **Kruşevskiy, N.V.**: (1851-1887) Kazan Üniversitesinin dil bilginlerindendir. Boduen de Kurtene'nin kurduğu karşılaştırmalı- tarihî dil bilimi ekolünün takipçilerindendir. KU 1804-1979: 67.s.; OKİU 2002, s.118.

53 Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.14.

54 Ahmet Temir 1991, s.111-112.

nuşan halklardan pek çok metin toplamıştır.⁵⁵

1880'li yıllarda üniversitede -Boduen de Kurtene'nin yazdığına göre- bölge halklarının dillerini araştırmak için olmazsa olmaz koşulu olarak Fin-Türk bölümü kurulması düşüncesi gündeme gelir ve bu bölümün yöneticisi olarak da Radloff tavsiye edilir. Söz konusu bölümün açılması için, 1885 yılında izin alınır, ancak bu dönemde Radloff Petersburg'daki Bilimler Akademisine davet edilir ve bu bölümü açacak öğretim üyesi de bulunamadığından bu düşünce gerçekleştirilemez.⁵⁶ Kazan Üniversitesinde Tatarca ve Türk lehçeleri öğretimi ünlü Türkolog Katanov⁵⁷'un üniversiteye intisap etmesine kadar yeniden bir ara dönem yaşar.

1893-1894 öğretim yılında N. F. Katanov'un üniversiteye girmesiyle Kazan Üniversitesinde yeniden Türk-Tatar dilleri okutulmaya başlanmıştır.⁵⁸ Üniversitede bu tarihten itibaren Türkolojinin gelişmesi, şüphesiz üstün yetenekli N. F. Katanov'un (1862-1922) çalışmalarına bağlıdır.⁵⁹

N. F. Katanov Petersburg Üniversitesinde Arap-Fars-Türk alanında öğrenimini tamamlar. Radlov'un yönetiminde Türk lehçelerinin fonetiği üzerine çalışır, çok geniş bir Türkoloji eğitimi alır. İlmî amaçla Sibiry ve Türkistan'a seyahatler yapar ve orada pek çok bilgi elde ettiği gibi, pek çok Türk lehçesini de öğrenir.

Katanov Kazan Üniversitesinde Kazan Tatarcası, Türk halklarının tarihi ve etnografyası, karşılaştırmalı-tarihî Türk lehçeleri ve Çağatayca derslerini okutmuştur. Bunun yanı sıra Katanov Farsça, Arapça, Altay dilinin grameri ve Türk edebiyatı dersleri de vermiştir. Katanov, derslerini kendi toplamış olduğu gerçek materyallerle ilgi çekici ve içeriği dolu bir şekilde öğrencilerinin gözünde canlandırabilmiştir. Onun derslerine çok ünlü Türkolog S.E. Malov⁶⁰ ve "Tatar Grameri"nin yazarı meşhur M. İvanov devam etmiştir.

Katanov 1894-1899 yılları arasında pek çok kez Sibiry'ya burada yaşayan halkların dilini, etnografyasını ve folklorunu öğrenmek üzere ilmî gezi yapar. Katanov'un ilmî seyahatlerini konu alan raporlar üniversitenin "Bilim Adamlarının Notları" adlı yayınında ve Arkeoloji, Tarih ve Etnoğrafya Cemiyeti'nin "Haberler" adlı yayın organında basılır. Bunun yanı sıra Üniversitenin süreli yayınında N. F. Katanov'un *Kazan Tatar Lehçesini Öğrenmek İçin Materyallar* adlı çalışması yayımlanır.⁶¹

1900 yılında N.F. Katanov, Batı Avrupa'ya Doğu el yazmalarıyla tanışmak üzere

55 Radloff'un çalışmaları hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Ahmet Temir 1991.

56 Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.15.

57 Katanov'un hayatı hakkında geniş bilgi için bakınız: İrina Kokova, *Nikolay Federoviç Katanov*, TDK, Ankara, 1998. (Ruşçadan çeviren: Muvaffak Duranlı).

58 OİKU2002, s.134.; Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.14.; KU 1804-1979, s.74.

59 KU 1804-1979: s.74-75.

60 Malov, *Sergey Efimoviç* (Kazan 4(16). 2.1880-Leningrad 7.9.1957.) Rus Türkologu. Babası Evfimiy Aleksandroviç Malov başpapaz ve misyoner olarak tanınmıştır. [E. A. Malov için aynı eser bkz.: s.213.] Bu bakımdan oğlunu da papaz ve misyoner olarak yetiştirmek üzere Kazan'da İlahiyat Akademisinde okutmuştur. Malov, akademide Tatar ve Arap dillerini öğrenmiş, buna paralel olarak Kazan Üniversitesinde N.F. Katanov'un derslerine de devam etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz.: Hasan Fren 1998. s.213-216.

61 Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.16.

resmî gezide bulunur. Bu gezisinden dönüşte, “Uryanhay (Tuva) Dili Üzerine Araştırma Denemesi” adlı master tezini savunur ve 1907 yılında da “Uryanhay, Abakan Tatarları ve Karagasların Lehçeleri” adlı çalışmasıyla doktor unvanını “karşılaştırmalı-tarihî dil bilimi” alanında alır.⁶²

Katanov’un gerek Kazan Tatarları üzerine yaptığı çalışmaları, gerekse Türk halklarının dili, tarihi, etnografyası ve folkloru üzerine yaptığı çalışmaları sadece Kazan’da değil, Rusya’da ve dünyadaki Türkoloji merkezlerinde de ilgi çeker. Katanov, Türkoloji alanında yapmış olduğu bu eşsiz hizmetleriyle ve bugün de değerini kaybetmemiş eserleriyle Rusya’da ve yabancı ülkelerdeki ilmî cemiyetlere üye olarak seçilmiştir. Katanov bilim adamı kimliğiyle kendini tanıtmışsa da, siyasî görüş olarak monarşizmden yana olmuş ve bu tutumu da onun çalışmalarına yansımıştır.⁶³

Katanov’un döneminde Kazan Üniversitesindeki Türkoloji çalışmaları daha çok Rusya’daki Türk halkları üzerinedir. Özellikle Tatar ve eski Sibir dilleri alanındadır. Bu dönemde diğer Türkoloji merkezleri geleneksel olarak daha çok Türkiye Türkçesi üzerine yönelmiş, Kazan Üniversitesi ise Rusya’daki Türk halkları üzerine çalışmalarını sürdürmüştür. Bunun sebebi de, üniversitede görev yapan bilim adamlarının mensup oldukları halklara duydukları yakın ilginin yanı sıra Kazan’ın bu coğrafyadaki tarihî ve kültürel konumuyla açıklanabilir.

Kazan Üniversitesinde Katanov’un 1922 yılına kadarki çalışmalarıyla Türkolojinin klâsik dönemi sona erer ve Rusya’da 1917’de gerçekleşen Bolşevik İhtilâliyle bütün alanlarda olduğu gibi üniversitelerde de yeni bir dönem başlar. Bu tarihten sonra Kazan Üniversitesindeki Türkoloji çalışmaları, SSCB’nin dil politikasıyla yakından ilgili olup, bu konu yazının ikinci serisinde genişçe ele alınıp incelenecektir.

62 Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.16.

63 Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.16.17 Zakiyev-Tumaşeva 1964, s.10.